

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Яструбецької Лесі Сергіївни
«Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в Україні в умовах
гібридних фінансових конфліктів», подану на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

В умовах стрімких глобальних трансформацій усіх звичних систем функціонування країн та суб'єктів підприємництва, змін інформаційно-технологічної парадигми розвитку суспільства, поширення гібридних міждержавних протистоянь й фінансових конфліктів гібридного формату на рівні підприємницьких структур пріоритетним завданням державної політики стає забезпечення національної безпеки.

Водночас, тривала військова агресія спричинила еволюцію підходів до забезпечення усіх складових національної безпеки держави й, передусім, це стосується фінансової сфери. Попри те, що фінансові можливості країни на сьогодні значно ослаблені, фінансова система, перебудована відповідно до потреб оборони держави, повинна виконувати провідну роль у подальшій протидії агресору. Відтак, важливість зміцнення фінансової безпеки держави в умовах нових викликів і загроз суттєво зростає.

Кардинальним чином змінилось також функціонування суб'єктів підприємництва, які, подолавши кризу, спричинену пандемією COVID-19, зіштовхнулись з новою багатовимірною загрозою війни, що потребує підвищеного рівня їх адаптивності до складних умов діяльності й розроблення нових підходів до управління їх фінансовою безпекою.

Сукупність пріоритетних завдань щодо забезпечення фінансової безпеки на рівні держави і суб'єктів господарювання дає підстави для висновку, що розроблення нових теоретико-методологічних засад і науково-прикладних рекомендацій для суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів, якому присвячено дисертаційну роботу Яструбецької Л. С. є на сьогодні надзвичайно актуальним.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з державними та галузевими науковими програмами і темами

Дисертаційна робота пов'язана з прикладними держбюджетними темами кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка: «Фінансова політика модернізації економіки України» (0120U101808), «Формування фінансового потенціалу національної економіки» (державний реєстраційний номер 0116U001677).

3. Наукова новизна дослідження та отриманих результатів

Усі пункти наукової новизни, викладені в дисертаційній роботі, відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

В роботі вперше:

– введено в термінологічний апарат дослідження проблематики фінансової безпеки поняття «гібридний фінансовий конфлікт», під яким запропоновано розуміти протистояння, що виникає у фінансових відносинах, має переважно прихований характер і передбачає скоординоване застосування множинності методів впливу з метою реалізації тіньових фінансових інтересів його учасників (с. 113 дисертації);

– рекомендовано використовувати у фінансовій науці різновидності гібридних фінансових конфліктів (рейдерство, недобросовісна конкуренція, фінансове шахрайство працівників, корупція, конфлікти з інститутами фінансово-кредитної сфери, державними органами, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом) та сформульовано концептуальний підхід до їхнього структурно-компонентного аналізу на основі використаних методів експертної оцінки суб'єктів підприємництва (с. 114 роботи);

– запропоновано метод історичної абдукції, як альтернативний метод наукового дослідження, сформований на двокомпонентному поєднанні фактора часу при вивченні умов виникнення, формування й розвитку чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та фактора встановлення абдуктивного висновку, що ґрунтується на здійсненні міркування від наявних

даних до вибору однієї із альтернативних гіпотез, яка пояснює їх найоптимальніше (с. 155-160 дисертації);

– концептуалізовано чотири типові сценарії впровадження організаційно-економічних заходів протидії гібридним фінансовим конфліктам (фінансове шахрайство, рейдерство, корупція, недобросовісна конкуренція) у практику суб'єктів підприємництва, що передбачають окреслення сукупності послідовних дій на кожному із етапів запропонованих сценаріїв (підготовчий, оцінювання наявного стану та недоліків системи реагування на прояви гібридних фінансових конфліктів, впровадження заходів із підвищення ефективності протидії) (с. 373-374 дисертації).

Запропоновані нові теоретико-методологічні засади та практичні рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні суттєво розширюють сучасні уявлення про фінансові конфлікти в їхній діяльності і є теоретичним підґрунтям для формування оновленого сучасного підходу до забезпечення фінансової безпеки господарюючих суб'єктів в умовах гібридних і воєнних агресій, що уможливорює його врахування як у вітчизняній, так і міжнародній практиці.

Схвального відгуку заслуговують наукові положення автора, що удосконалюють теоретичний і практичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, зокрема теоретико-методологічні засади щодо дослідження чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва шляхом розроблення структурно-логічної схеми використання фінансового і соціально-психологічного підходів з виокремленням відповідних об'єктів і предметів наукового пізнання (с. 136-142 дисертації). Вважаємо, що в умовах нових викликів і загроз, властивих сучасному етапу розвитку суспільства та глобальної фінансової системи, що характеризуються неспроможністю класичної економічної і фінансової теорії, пояснити низку аномалій, що виникають внаслідок гібридності фінансових конфліктів та психологічних особливостей керівництва підприємств при ухваленні ними

рішень, запропонований підхід, що ґрунтується на теорії поведінкових фінансів, є доцільним і корисним.

У цьому контексті до важливих наукових результатів дисертації можна віднести також методологію діагностування стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні на основі розробленої концептуальної моделі «Колесо рівноваги суб'єктів підприємництва в гібридних фінансових конфліктах» (пп 2.4, с. 166-172 дисертації). Модель, побудована зважаючи на виокремлені дисертантом гібридні фінансові конфлікти (рейдерство, фінансове шахрайство, корупція, недобросовісна конкуренція та ін.) із застосуванням біхевіористичного та метафоричного підходів. Таке вдале поєднання дало змогу в креативний науковий спосіб за допомогою візуальної інтерпретації подати авторське бачення до визначення стану фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах сьогодення.

Вартує уваги розроблена логіко-історична схема оперативних-тактичних заходів виходу із кризи суб'єктів підприємництва, що займаються виробництвом та оптовою і роздрібною торгівлею паливом в Україні в умовах воєнного стану (пп 4.4, рис. 4.11, с. 317 роботи). Вважаємо це своєчасним й актуальним науковим результатом, оскільки виявлення критичних ланок в діяльності підприємств галузі, яка в умовах війни набуває стратегічного значення внаслідок підвищення потреб в нафтопродуктах для ЗСУ, поліції, Державної служби з надзвичайних ситуацій, служб швидкої медичної допомоги, має на сьогодні винятково важливе значення. Окрім того, цей вид діяльності зазнав значних кризових явищ на початку війни, враховуючи те, що до повномасштабного вторгнення Росії більша частина нафтопродуктів в Україну надходила з країни-агресора та Білорусі. Відтак, позитивною стороною роботи, на нашу думку, є проведення дослідження шляхом анкетування і експертних оцінок цих підприємств на предмет наявності й протидії гібридним фінансовим конфліктам в їхній діяльності.

Значними для фінансової науки є положення наукової новизни, в яких обґрунтовано необхідність врахування інформаційної складової в забезпеченні

фінансової безпеки суб'єктів господарювання і запропоновано в цьому контексті теоретико-організаційну модель побудови та функціонування системи захисту їх конфіденційної фінансової інформації (пп 5.3, с. 378-379 дисертації) та класифікацію кіберзлочинів за суб'єктами зловмисних дій (пп 4.3, с. 305 роботи).

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень дисертації

Обґрунтованість та достовірність наведених в роботі результатів підтверджується комплексом використаних загальнонаукових та емпіричних методів наукового пізнання, серед яких: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції (при вивченні еволюції базових дефініцій досліджуваної проблематики); метод наукового абстрагування (з метою узагальнення понятійного-категоріального апарату); групування і систематизації (у цілях класифікації загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва й фінансових конфліктів); логічний, історичний та історичної абдукції (при вивченні теоретичних та практичних аспектів розвитку гібридних війн і гібридних фінансових конфліктів в підприємницькій діяльності); методи системного підходу, аналізу і синтезу (під час здійснення структурно-компонентного аналізу гібридних фінансових конфліктів у підприємницькій діяльності); факторний аналіз (для дослідження впливу окремих чинників на рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва); метафоричні методи (для альтернативного відображення та обґрунтування причин поширення гібридних фінансових конфліктів); анкетування та експертної оцінки (при розкритті проблем забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, що займаються виробництвом та оптовою і роздрібною торгівлею пальним в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів).

Вдале поєднання сукупності взаємодоповнюючих наукових методів дало змогу дисертанту сформулювати нові теоретико-методичні та практичні засади забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Окрім того, автором вивчено та проаналізовано значний обсяг вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів, наукових праць вчених й оцінок практиків національного та світового рівня, статистичних даних, фінансово-аналітичної інформації підприємств, що також вказує на достовірність отриманих результатів та обґрунтованість висновків дисертаційної роботи.

На належний рівень обґрунтованості та достовірності результатів дисертації вказує також високий рівень їх апробації на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема здобувачем взято участь у 21 конференції.

Підтвердженням актуальності, наукової значущості та високого рівня обґрунтованості й достовірності одержаних результатів є опубліковані автором праці загальним обсягом 223,51 д. а., з яких особисто автору належить 54,68 д. а. Серед них – одна одноосібна монографія (20,14 д.а.), 2 навчальних посібники, 3 підручники, 32 статті – у наукових фахових виданнях України та 5 публікацій – у наукових журналах, проіндексованих міжнародною наукометричною базою даних Scopus і WoS.

5. Загальні відомості про структуру дисертації та аналіз її змісту

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 521 сторінок, у тому числі основний текст викладено на 370 сторінках. Дисертаційна робота містить 21 таблицю і 109 рисунків. Список використаних джерел налічує 400 найменувань на 50 сторінках.

У першому розділі «Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах гібридних фінансових конфліктів» здобувачем висвітлено, узагальнено і доповнено понятійний апарат досліджуваної проблематики, запропоновано використовувати нове поняття «гібридний фінансовий конфлікт», обґрунтовано необхідність виділення гібридних фінансових конфліктів у самостійну галузь наукового пізнання та рекомендовано використання їх різновидності у фінансовій науці.

У другому розділі «Методологічний інструментарій забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні» подано концептуальні підходи до вивчення чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, визначено особливості використання сучасних методів та принципів виявлення закономірностей у її забезпеченні й запропоновано методологію діагностування рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні.

Третій розділ роботи «Структурно-компонентний аналіз гібридних фінансових конфліктів у сфері відносин власності в Україні» присвячений структурно-компонентному аналізу гібридних фінансових конфліктів. Здобувачем проведено анкетування керівників суб'єктів підприємництва, що займаються виробництвом та оптовою і роздрібною торгівлею паливом в Україні на предмет наявності в їхній діяльності випадків рейдерства, недобросовісної конкуренції, фінансового шахрайства працівників, корупції.

У четвертому розділі «Вплив деструктивних інституційних трансформацій на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва в Україні» дисертант дослідила вплив персоналу на інформаційну складову фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах діджиталізації економіки України, довела зростаючу роль кіберзлочинності в гібридних фінансових конфліктах та запропонувала класифікацію кіберзлочинів за суб'єктами злочинних дій. Окрім того, здобувач здійснила аналіз деструктивних наслідків військових агресій для функціонування ділових одиниць із встановленням критичних ланок функціонування вітчизняного паливного бізнесу внаслідок воєнного стану, що подано в структурно-логічній схемі періодизації оперативно-тактичних заходів виходу з кризи підприємствами цієї галузі.

У п'ятому розділі «Стратегічні орієнтири управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів» авторка розробила інструментарій стратегічного оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, сформувала механізм управління нею, обґрунтувала сценарії впровадження організаційно-економічних заходів

протидії гібридним фінансовим конфліктам у діяльності вітчизняних ділових одиниць.

6. Практичне значення роботи

Наукові положення дисертації використано для удосконалення роботи: Управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації, зокрема запропонований науково-методичний підхід до оперативно-тактичного управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану (довідка № 491/2022 від 07.12.2022 р.); Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної військової адміністрації, використано концептуальну модель діагностики рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва із застосуванням фінансових індикаторів та якісних параметрів розвитку, що дає змогу удосконалити економічну політику регіону в частині підвищення ефективності реалізації державної політики з питань розвитку підприємництва (довідка № 786/4-1 від 13.06.2022 р.); Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації в частині запропонованої організаційно-економічної моделі реалізації конкурентної політики суб'єктів підприємництва в умовах недобросовісної конкуренції (довідка № 02.01.10/0347 від 02.12.2022 р.); Великогаївської сільської ради в частині запропонованих методичних підходів до обґрунтування впливу гібридних агресій, зокрема фінансового шахрайства та рейдерства на стан та динаміку економічного й соціального розвитку суб'єктів підприємництва (довідка № 1444 від 05.12.2022 р.); ТОВ «Ілта Львів» у частині пропозицій щодо формування механізму управління фінансовою безпекою ділових одиниць та здійснення комплексної оцінки її рівня на основі кількісних і якісних параметрів (довідка № 541 від 29.11.2021 р.); ТОВ «ПОДІЛЛЯНАФТОЗБУТ» щодо формування системи захисту конфіденційної фінансової інформації, в тому числі використання методики оцінки рівня її захищеності на підприємстві (довідка № 228 від 01.12.2021 р.); АТ «КОНЦЕРН ГАЛНАФТОГАЗ» у частині розроблених рекомендацій щодо протидії рейдерським атакам, використано

запропоновані ознаки ідентифікації протиправного захоплення та методи превентивного захисту й екстреного реагування на рейдерську атаку (довідка № 874 від 21.12.2021 р.); ТОВ «ВЕСТ ОЙЛ ТРЕЙДИНГ», використано концептуально-методичні підходи до встановлення чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні, в тому числі корупції та загроз конфіденційній фінансовій інформації (довідка № 03-12/2021 від 03.12.2021 р.); ТОВ «ГЕОМАКС-РЕСУРС» у частині запропонованих рекомендацій щодо діагностики й прогнозування рівня й чинників фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на майбутні етапи життєвого циклу (довідка № 16/12-01 від 16.12.2021 р.); ТОВ «ОККО-СХІД» щодо використання організаційно-економічних моделей протидії фінансовому шахрайству працівників (довідка № 447 від 17.12.2021 р.); ТОВ «Науковий парк Львівського університету «Інновації та підприємництво»», зокрема запропонований автором підхід до структурно-функціонального аналізу гібридних фінансових конфліктів на основі анкетування та експертної оцінки суб'єктів господарювання (довідка № 1/2022-А від 07.09.2022 р.).

Деякі теоретико-методологічні та прикладні результати дисертаційної роботи використані в освітньому процесі Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема під час викладання дисциплін: «Фінанси підприємств», «Фінанси», «Фінансовий менеджмент», «Фінансова безпека суб'єктів господарювання», «Фінансова безпека України і геополітика», «Глобальні фінанси і гібридні війни» (довідка № 2829-Н від 24.12.2021 р.).

7. Зауваження та побажання до змісту роботи

Позитивно оцінюючи розроблені наукові положення дисертації Яструбецької Л. С., відзначимо деякі її недоліки та упущення:

1. Віддаючи належне важливості врахування історичного фактору в дослідженні гібридних фінансових конфліктів, вважаємо, що огляд літератури щодо їхнього розвитку перевантажений історичними екскурсами в першому

розділі (пп 1.4, с. 101-106 дисертації) та у другому розділі дисертації (пп 2.3, с. 158-160 роботи).

2. Авторка вдало апробувала запропонований в роботі метод історичної абдукції в доведенні гібридності й схожості природи конфліктів на міждержавному рівні (на прикладі російської агресії) та в підприємницькій діяльності (на основі рейдерства) (пп 2.3, с. 155-156 дисертації). Водночас, даний метод був би краще обґрунтований, якби в дисертації також було проілюстровано його довготривале застосування для доведення гібридності інших фінансових конфліктів, зокрема цікавим було би в даному контексті дослідження недобросовісних методів міжнародної конкурентної боротьби, що використовувались країною-агресором впродовж низки років.

3. Погоджуючись з твердженням авторки щодо взаємозв'язку досліджуваних в роботі гібридних фінансових конфліктів (пп 1.4, с. 113-114 дисертації), вважаємо, що цей взаємозв'язок у візуальній інтерпретації (пп 1.4, рис. 1.11, с. 114 роботи) не достатньо чітко прослідковується й потребує додаткової аргументації.

4. Не цілком зрозумілою є позиція авторки щодо вибору для поглибленого дослідження з поміж запропонованої різновидності гібридних фінансових конфліктів рейдерства, фінансового шахрайства працівників, недобросовісної конкуренції й корупції.

5. Дискусійним, на нашу думку, є підхід авторки до розмежування фінансового шахрайства й корупції. Відтак, в роботі варто було б краще обґрунтувати важливість і необхідність виокремлення як самостійного злочину корупції.

6. У роботі авторка систематично застосовувала для підтвердження гіпотез та пояснення висновків метафоричний підхід, однак не висвітлила власне бачення щодо того, чи військова агресія, деструктивні наслідки якої для фінансової безпеки суб'єктів господарювання, досліджено в роботі, є так званим «чорним лебедем» теорії Насіма Талеба (раптові непередбачувані обставини, що нівелюють усі розрахунки, прогнози і можуть докорінно змінити

хід подій) чи «сірим носорогом» теорії Мікеле Вуккера (описує ситуації з надзвичайно високим ризиком реалізації негативного сценарію розвитку подій, які є очевидними й можливими для управління ними, водночас залишаються поза увагою (пп 2.1, с. 143-144 дисертації).

7. Розроблені в роботі структурно-логічні схеми періодизації функціонування досліджуваних суб'єктів підприємництва в умовах війни та оперативно-тактичних заходів їхнього виходу з кризи (пп 4.4, рис. 4.11, с. 317 дисертації), водночас доцільним було б також запропонувати стратегічне бачення післявоєнного розвитку підприємств даної галузі.

8. Важливим для аналізу сучасного етапу розвитку суспільства і економіки є подані в роботі факти щодо деструктивних наслідків військової агресії в їх секторальному розрізі, водночас, окремі дані варто було б оновити відповідно до статистичної інформації другої половини року війни, що значно посилило б значущість дослідження, оскільки дало б змогу простежити функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в динаміці.

8. Оцінка академічної доброчесності дисертаційної роботи

За результатами аналізу дисертаційної роботи та наукових праць Яструбецької Л. С. на предмет наявності ознак академічного плагіату визначено, що подані в роботі науково-методологічні положення та практичні рекомендації, що становлять наукову новизну, отримані автором особисто. Серед праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті ідеї та здобутки, які становлять особистий внесок здобувачки. Встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень. Це дає підстави для висновку, що дисертація відповідає принципам академічної доброчесності і є завершеним самостійним науковим дослідженням на основі отриманих особисто здобувачем достовірних результатів.

9. Заключна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Яструбецької Лесі Сергіївни є завершеною в межах поставлених завдань науковою працею, містить обґрунтовані висновки і

рекомендації, характеризується єдністю і взаємозв'язком усіх її структурних частин. Розроблені теоретико-методологічні положення вирішують важливу й актуальну на сьогодні наукову проблему – забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах гібридних фінансових конфліктів. Запропоновані практичні рекомендації дають змогу вирішити низку прикладних проблем вітчизняних підприємств

Робота має важливе значення для розвитку вітчизняної фінансової науки в сфері зміцнення фінансової безпеки суб'єктів господарювання та міжнародної практики – з метою використання українського досвіду в протидії гібридним агресіям.

Тема та зміст дисертаційної роботи в повній мірі відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит й напряму досліджень «Фінансова безпека держави, суб'єктів підприємництва та фінансових інститутів».

Актуальність роботи, її науковий рівень, повнота, достовірність і обґрунтованість результатів дають змогу зробити висновок, що дисертаційна робота «Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних фінансових конфліктів» відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 року № 1197 та вимогам МОН України, а її авторка – Яструбецька Леся Сергіївна – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнського національного
університету**

Василь ДЕМ'ЯНИШИН

Підпис

Завіряю:

НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ

Влада СЕМЕНКО